

Met open armen ontvangen door de strafrechtsketen

Prof.mr. T. Kooijmans

HR 22 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2753

1 Inleiding: communicatie met en door de verdachte in het strafproces

Artikel 273 lid 2 Sv behelst twee belangrijke opdrachten voor de voorzitter van de strafkamer van de rechtbank aan het begin van het onderzoek ter terechtzitting: hij moet de verdachte manen ‘oplettend te zijn op hetgeen hij zal horen’, en hij moet de verdachte mededelen ‘dat hij niet tot antwoorden verplicht is’. In de rechtsgeleerde literatuur mag het tweede voorschrift – omtrent het geven van de cautie – zich in een grotere aandacht verheugen dan het eerste.¹ Op zichzelf is dat begrijpelijk, maar het neemt niet weg dat het eerste voorschrift (eveneens) van een niet te onderschatten importantie is, ook voor de rechter zelf. Door de mededeling dat de verdachte oplettend het onderzoek moet volgen, wordt de verdachte gemaand zijn positie als procespartij serieus te nemen, zo leert ons de literatuur.² Dat de meeste verdachten hun positie als procespartij uiterst serieus nemen als zij in rechte worden betrokken, staat waarschijnlijk wel buiten kijf. Maar waar de strafrechter niet alleen beschikt over de (in toenemende mate: digitale) stukken maar deze voorafgaand aan de zitting ook grondig bestudeerd heeft en deze ter terechtzitting op zijn tafel heeft liggen, doet de verdachte het ter terechtzitting doorgaans met louter zijn geheugen.³ Bovendien is algemeen bekend dat het concentratievermogen van mensen – dus ook van verdachten – inzakt naarmate de tijd verstrijkt.

Het genoemde zittingsvoorschrift moet bij deze stand van zaken niet beperkt worden opgevat in die zin dat het slechts betrekking heeft op de verdachte (die moet opletten), maar ook op de voorzitter van de strafkamer die in de gaten moet houden of de verdachte de aandacht er na verloop van tijd nog steeds bij heeft. Ook de manier van ondervragen van de verdachte vraagt daarbij de aandacht. Steeds dient het besef aanwezig te zijn dat een dergelijke ondervraging in breder verband wel kan worden aangeduid als dwangcommunicatie in de rechtszaal.⁴ De verdachte wordt geacht in een situatie van (voor hem) hoogspanning antwoord te geven – bij voorkeur: zo gedetailleerd mogelijk – op vragen over een gebeurtenis in het verleden. Het is daarbij de vraag of hij de hem gestelde vraag steeds op zijn merites kan beoordelen: snapt hij eigenlijk wel wat hem precies wordt gevraagd?⁵ Zo al zou kunnen worden gesproken van een ‘doorsnee’ verdachte, is deze doorgaans niet academisch geschoold. Daarmee zou rekening moeten worden gehouden bij het formuleren van de vragen aan de verdachte, maar ook bijvoorbeeld bij de *Rechtsmittelbelehrung*⁶ als de politierechter direct na het sluiten van het onderzoek ter terechtzitting uitspraak doet en de verdachte erop wijst dat hij afstand kan doen van zijn recht om hoger beroep in te stellen.⁷ Dat is geen overdreven of overbodige klantvriendelijkheid. Integendeel, ook dit heeft te maken met het serieus nemen van de verdachte als procespartij, vooral ook in zaken waarin

1 Vgl. G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht* (achtste druk, bewerkt door M.J. Borgers), Deventer: Kluwer 2014, p. 678-679, alsmede J. Silvis, ‘Aant. 4 bij art. 273’, in: A.L. Melai/M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Wetboek van Strafvordering*, Deventer: Wolters Kluwer (online, bijgewerkt tot 1 februari 2003).

2 Zie o.a. J. Wöretshofer, ‘Aant. 3 bij art. 273 Sv’, in: C.P.M. Cleiren, J.H. Crijns & M.J.M. Verpalen

(red.), *Tekst & Commentaar Strafvordering* (elfde druk), Deventer: Wolters Kluwer 2015, p. 1316.

3 In mijn – zeer bescheiden – praktijk als rechter-plaatsvervanger en raadsheer-plaatsvervanger is het aantal zaken waarin de verdachte (de voor hem – ingevolge art. 30 e.v. Sv – bestemde kopie van) het dossier meenam naar de terechtzitting, op de vingers van één hand te tellen.

4 P. Bal, *Dwangcommunicatie in de rechtszaal* (diss.

Amsterdam UvA), Arnhem: Gouda Quint 1988.

5 Vgl. art. 6 van het Ontwerpbesluit inrichting en orde politieverhoor, te kennen via *Kamerstukken II* 2014/15, 34157, 3, p. 80, 85 en 88.

6 Vgl. art. 364 lid 1 Sv en, daarover, de conclusie van A-G Vellinga bij HR 22 februari 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AR3700.

7 Art. 381 lid 1 Sv.

deze niet van rechtsbijstand is voorzien. Wat voor academisch geschoolde juristen gesneden koek is, is dat voor de ‘doorsnee’ verdachte niet.

Dat laatste laat zich onder meer illustreren aan de hand van de regels die gelden voor het aanwenden van een rechtsmiddel. Juristen zijn vertrouwd met de in artikel 449 Sv vervatte regel dat een rechtsmiddel moet worden aangewend op de griffie van het gerecht dat de bestreden beslissing heeft gegeven. Dat dit voor veel verdachten in strafzaken geen klare zaak is, blijkt uit onder meer de omstandigheid dat het nogal eens voorkomt dat bij andere ‘ketenpartners’ dan (de griffie van) het gerecht dat de bestreden beslissing heeft gegeven, brieven binnenkomen – afkomstig van de verdachte – waaruit kan worden afgeleid dat de verdachte een rechtsmiddel tegen de betreffende beslissing wil aanwenden.⁸ Het Openbaar Ministerie is een van die ketenpartners waaraan dergelijke brieven worden gericht.⁹ Dat brieven van deze strekking in voorkomende gevallen aan het Openbaar Ministerie worden gericht, kan wellicht mede worden verklaard door de omstandigheid dat de ‘Toelichting op de dagvaarding’ die in kleine letters op de achterkant van de dagvaarding is afgedrukt, niet in glasheldere taal duidelijk maakt dat hoger beroep tegen de uitspraak in eerste aanleg moet worden ingesteld op de griffie van het gerecht dat de bestreden uitspraak heeft gedaan (zie kader). Maar zelfs als dat wel het geval zou zijn, moet worden bedacht dat veel dagvaardingen in strafzaken niet aan de verdachte in persoon worden uitgereikt en de verdachte zich niet via de toelichting op de dagvaarding kan informeren over de mogelijkheden om een rechtsmiddel aan te wenden.¹⁰

Het is in de loop van de voorbije decennia een min of meer vast gebruik geworden dat andere instanties (dan de geëigende griffie) bij wie brieven strekkende tot het aanwenden van een rechtsmiddel binnenkwamen, dergelijke brieven doorstuurden naar de geëigende griffie. Aldaar werd (en wordt) een akte aanwenden rechtsmiddel – in geval van hoger beroep: een appelakte – opgemaakt: door de brief weet de griffiemedewerker zich bijzonderlijk gevolmachtigd tot het aanwenden van het rechtsmiddel.¹¹ Op die akte wordt de datum van aanwenden van het rechtsmiddel vermeld. Als de betreffende brief binnen de openstaande termijn voor het aanwenden van het rechtsmiddel bij een andere instantie binnenkomt en door deze instantie naar de geëigende griffie wordt doorgestuurd, bestaat natuurlijk de kans dat deze uiteindelijk tardief – dus na het verstrijken van de termijn – ter griffie binnenkomt. Dat zou problematisch kunnen zijn in het licht van vaste rechtspraak die als volgt luidt:

Toelichting op de dagvaarding

Zie de ‘Vaststelling modelformulieren akten van uitreiking en dagvaarding (straf)’, *Stert.* 2002, nr. 98, p. 10:

‘Beroep tegen de uitspraak

Na de uitspraak heeft u in het algemeen veertien dagen de tijd om tegen de uitspraak in beroep te gaan. Houd er rekening mee dat ook de officier van justitie in beroep kan gaan.

- Uzelf kunt het beroepschrift inleveren;
- of uw advocaat;
- of iemand die van u schriftelijk machtiging heeft gekregen om het beroepschrift in te leveren.

Voor informatie kunt u contact opnemen met uw advocaat, of met de griffie van het gerecht. Het telefoonnummer staat achterin deze dagvaarding.’

In het onderdeel ‘Toelichting op de procedure’ in de dagvaarding treft men ook wel de volgende tekst aan:

‘10. Beroepsmogelijkheden

Bent u het oneens met de beslissing van de rechter dan kunt u binnen veertien dagen in hoger beroep (ook wel genaamd appel) gaan.

Hoe?

Door zelf naar de griffie van het gerecht te gaan en daar een formulier in te vullen dat u zelf ondertekent, of door uw advocaat te vragen voor u in hoger beroep te gaan, of door een brief te sturen naar de griffier van het gerecht.

Let op: in die brief moet u duidelijk aangeven dat u de griffier volmacht geeft om namens u in hoger beroep te gaan en dat u de griffier machtigt om – namens u – de oproeping voor de hoger beroepszitting in ontvangst te nemen. De griffier stuurt die oproeping dan vervolgens naar het door u opgegeven adres.’

‘De wet bepaalt in welke gevallen tegen een rechterlijke uitspraak een rechtsmiddel kan worden ingesteld en binnen welke termijn dit kan geschieden; die termijnen zijn van openbare orde. Overschrijding van de termijn voor hoger beroep door de verdachte, zoals in het onderhavige geval, betekent in de regel dat deze niet in dat hoger beroep kan worden ontvangen. Dit gevolg kan daaraan uitsluitend dan niet worden verbonden, indien sprake is van bijzondere, de verdachte niet toe te rekenen, omstandigheden welke de overschrijding van de termijn verontschuldigbaar doen zijn. Daarbij kan worden gedacht aan binnen de beroepstermijn verstrekte ambtelijke informatie waardoor bij de verdachte de gerechtvaardigde verwachting is gewekt dat de beroepstermijn op een ander tijdstip aanvangt of aan een zodanige psychische gesteldheid dat in verband daarmee het verzuim tijdig hoger beroep in te stellen niet aan de verdachte kan worden toegerekend.’¹²

Dat termijnen van openbare orde zijn, dient mede de rechtszekerheid. Er moet, in de woorden van De Hullu, duidelijkheid bestaan over de status van strafrechtelijke beslissingen; vooral met het oog op de tenuitvoerlegging dient gemakkelijk bepaalbaar te zijn of een strafrechtelijke beslissing onherroepelijk is of niet.¹³ Niettemin: als een aan het Openbaar Ministerie gerichte brief waarin de verdachte mededeelde hoger beroep te willen instellen, binnen de appeltermijn bij het Openbaar Ministerie binnenkwam, vervolgens werd doorgestuurd naar de griffie en aldaar eerst na ommekomst van de termijn een appelakte werd opgemaakt, dan werd de verdachte toch ontvangen in het ingestelde hoger beroep.¹⁴

8 H.K. Elzinga & J. de Hullu, ‘Aant. 8 bij art. 450 Sv’, in: A.L. Melai/M.S. Groenhuijsen e.a. (red.), *Wetboek van Strafvordering* (suppl. 123, augustus 2001) noemen het Openbaar Ministerie, de president van het kantongerecht, de politierechter, maar ook het Nederlandse consulaat. In de zaak die leidde tot HR 20 oktober 1998, *NJ* 1999/50 werd het schrijven van de verdachte aangebracht bij het Paleis van Justitie waar het gerechtshof gevestigd was.

9 Zie o.a. HR 3 april 1984, ECLI:NL:HR:1984:AB8365, *NJ* 1984/634 m.nt. Th.W. van Veen en HR 13 juni 2006, ECLI:NL:HR:2006:AW3629.

10 Dat een dagvaarding niet aan de verdachte in persoon wordt uitgereikt, behoeft niet (steeds) aan een (geldig) onderzoek ter terechtzitting in de weg te staan. Vgl. art. 588 en 588a Sv, alsmede HR 12 maart 2002, *NJ* 2002/317 m.nt. T.M. Schalken.

11 Art. 451 jo. art. 450 lid 1 sub b Sv.

12 Zie o.a. HR 1 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3428.

13 J. de Hullu, *Over rechtsmiddelen in strafzaken* (diss. Groningen), Arnhem: Gouda Quint 1989, p. 365.

14 Vgl. HR 3 april 1984, *NJ* 1984/634 m.nt. Th.W. van Veen. In die zaak was de betreffende brief voor de laatste dag van de appeltermijn ter griffie van de rechtbank ingekomen.

Dat was althans het jurisprudentiële uitgangspunt tot de (gefaseerde) inwerkingtreding in 2007 van de Wet stroomlijnen hoger beroep.¹⁵ Uit de parlementaire geschiedenis van die wet zou namelijk kunnen worden afgeleid dat de wetgever anders is gaan denken over de vraag of de verdachte in dergelijke situaties kan worden ontvangen in het hoger beroep. De vraag of dat werkelijk zo is, en of de Hoge Raad inmiddels in dienovereenkomstige zin oordeelt, staat in deze bijdrage centraal. Zij wordt besproken aan de hand van een arrest van de Hoge Raad van 22 september 2015. Hierna worden eerst de feiten in kaart gebracht (paragraaf 2). Vervolgens worden de overwegingen van de Hoge Raad weergegeven (paragraaf 3). Tot besluit wordt nader ingegaan op de genoemde vraag (paragraaf 4).

2 De feiten

Bij vonnis van de politierechter van 23 augustus 2012 is de verdachte wegens een aantal geweldsdelicten en een wapendelict veroordeeld tot tien weken gevangenisstraf. Hij is niet ter terechtzitting verschenen en tegen hem is verstek verleend.¹⁶ Hoewel het arrest van de Hoge Raad en de conclusie van de advocaat-generaal dienaangaande geen mededelingen bevatten, moet er vanuit worden gegaan dat de (dagvaarding houdende de) oproeping om te verschijnen op die terechtzitting, niet aan de verdachte in persoon is uitgereikt. Het arrest van de Hoge Raad houdt het volgende in over de verdere feitelijke gang van zaken.

2.3.1. Bij de op de voet van art. 434, eerste lid, Sv aan de Hoge Raad gezonden stukken van het geding bevindt zich een akte instellen hoger beroep inhoudende dat een medewerker ter griffie van de Rechtbank Maastricht – daartoe door de verdachte “blijkens de aan deze akte gehechte brief welke dient te worden beschouwd als een bijzondere volmacht” gemachtigd – op 9 oktober 2012 namens de verdachte hoger beroep heeft ingesteld tegen het (...) vonnis.

2.3.2. Aan voormelde akte zijn de volgende stukken gehecht:

(i) een brief inhoudende:

“Geachte,

Bij deze teken ik [verdachte] HOGER BEROEP AAN. De reden. Heb ni geen bericht ontvangen dat ik moest voorkomen in deze zaak. Heb alleen “aangetekend”, deze zaak gekregen. Heb me niet kunnen verdedigen in mijn pand wonen meerdere mensen. Heb geen schrijvens gehad dat ik in deze zaak moest voorkomen. Wil me altijd verdedigen.
[verdachte].”

(ii) een kopie van de voorkant van een enveloppe, waarop het volgende adres is vermeld:

“O.M.

Postbus 1987

6201 BZ

Maastricht.”

(iii) een kopie van de mededeling uitspraak betreffende het (...) vonnis, welke blijkens de daarop geplaatste stempelafdruk op 26 september 2012 is ingekomen bij de postkamer van het Arrondissementsparket te Maastricht.

2.4. Het Hof heeft de verdachte niet-ontvankelijk verklaard in zijn tegen voormeld vonnis van de Politierechter ingestelde hoger beroep en heeft daartoe het volgende overwogen:

“Bij vonnis van 23 augustus 2012 (...) heeft de politierechter in de rechtbank Maastricht verdachte bij verstek veroordeeld. Blijkens de akte van uitreiking van een mededeling van een niet onherroepelijk vonnis, is dat vonnis op 24 september 2012 aan verdachte in persoon uitgereikt.

Verdachte kon volgens de wet gedurende veertien dagen daarna tegen het vonnis hoger beroep instellen.

Bij akte van 9 oktober 2012 is namens verdachte ter griffie van de rechtbank Maastricht tegen het vonnis hoger beroep ingesteld. Bij de stukken bevindt zich voorts een brief van de verdachte, ingekomen ter griffie d.d. 9 oktober 2012, waarin hij aangeeft – kort gezegd – dat hij geen bericht heeft ontvangen dat hij moest voorkomen in deze zaak en dat hij zich niet heeft kunnen verdedigen. Uitgaande van de datum van de akte instellen hoger beroep is het hoger beroep ingesteld na het verstrijken van de appeltermijn.

Door de raadvrouw van verdachte is ter terechtzitting in hoger beroep bepleit dat verdachte toch ontvankelijk is in zijn appel. Daartoe is door haar aangevoerd:

- primair: dat de mogelijkheid bestaat dat voornoemde brief van verdachte, die gericht was aan het openbaar ministerie, eerder dan op 9 oktober 2012 bij het parket is binnengekomen;
- subsidiair: dat met betrekking tot de door verdachte per post verzuurde brief dient te worden uitgegaan van de datum van verzenden, oftewel van een datum die is gelegen vóór 9 oktober 2012;
- meer subsidiair: dat de termijnoverschrijding wellicht verschoonbaar is gelet op de psychische problemen van verdachte.

Het hof verwerpt de verweren van de verdediging en overweegt dienaangaande als volgt. Vooropgesteld moet worden dat de wet bepaalt in welke gevallen tegen een rechterlijke uitspraak een rechtsmiddel kan worden ingesteld en binnen welke termijn dit kan geschieden; die termijnen zijn van openbare orde. Overschrijding van de termijn voor hoger beroep door de verdachte, zoals in het onderhavige geval, betekent in de regel dat de verdachte niet in dat hoger beroep kan worden ontvangen. Dit gevolg kan daaraan uitsluitend niet worden verbonden, indien sprake is van bijzondere, de verdachte niet toe te rekenen, omstandigheden welke de overschrijding van de termijn verontschuldikbaar doen zijn.

Naar het oordeel van het hof zijn uit het dossier geen aanwijzingen naar voren gekomen waaruit zou kunnen worden afgeleid dat de brief van verdachte, waaraan de machtiging tot het opmaken van een akte hoger beroep is ontleend, eerder dan op 9 oktober 2012 bij het openbaar ministerie is binnengekomen. Voorts is het hof – met de advocaat-generaal – van oordeel dat de door de raadvrouw aangehaalde “verzendtheorie” geen steun vindt in het recht. Voor zover in de stelling van de raadvrouw het verweer ligt besloten dat sprake zou zijn van een verschoonbare termijnoverschrijding wegens een mogelijk bij de verdachte aanwezige psychische stoornis ten tijde van het instellen van het hoger beroep, wordt dit – bij gebrek aan enige onderbouwing – door het hof verworpen. Het hof neemt hierbij tevens in aanmerking de inhoud van de aan de akte hoger beroep gehechte brief van verdachte, waaruit geenszins blijkt dat hij vanwege een psychische stoornis niet in staat zou zijn geweest om tijdig hoger beroep in te stellen.

Van een verschoonbare overschrijding van de appeltermijn is derhalve geen sprake. Het hof is dan ook van oordeel dat de verdachte in het hoger beroep niet-ontvankelijk dient te worden verklaard.”

In de overwegingen van het gerechtshof ligt als zijn oordeel besloten dat op 24 september aan de verdachte in persoon een zogenoemde verstekmededeling¹⁷ is uitgereikt en dat niet binnen veertien dagen daarna¹⁸ – doch

¹⁵ Wet van 5 oktober 2006 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering met betrekking tot het hoger beroep in strafzaken, het aanwenden

van gewone rechtsmiddelen en het wijzigen van de telastlegging (stroomlijnen hoger beroep), *Stb.* 470.

¹⁶ Zie art. 280 Sv.

¹⁷ Zie art. 366 Sv.

¹⁸ Zie art. 408 lid 2 Sv.

eerst op 9 oktober 2012 – namens de verdachte hoger beroep is ingesteld, zodat de verdachte niet in het hoger beroep kan worden ontvangen vanwege het tardief instellen ervan.

3 Uit de overwegingen van de Hoge Raad

De Hoge Raad overweegt als volgt:

‘2.5. Het Hof heeft geoordeeld dat de verdachte te laat hoger beroep heeft ingesteld aangezien “uit het dossier geen aanwijzingen naar voren [zijn gekomen] waaruit zou kunnen worden afgeleid dat de brief van verdachte, waaraan de machtiging tot het opmaken van een akte hoger beroep is ontleend, eerder dan op 9 oktober 2012 bij het openbaar ministerie is binnengekomen”. Dit oordeel is zonder nadere motivering, die ontbreekt, niet begrijpelijk. Gelet op de inhoud van de onder 2.3.2 weergegeven stukken, in het bijzonder op de aldaar sub (iii) vermelde stempelafdruk, rijst immers het ernstige vermoeden dat de brief reeds op 26 september 2012 bij het Arrondissementsparket is ingekomen.’

4 De Hoge Raad is koersvast

Op het eerste gezicht lijkt deze uitspraak – gegeven het feitelijk ingestoken karakter ervan – juridisch niet bijster interessant. Het hof kwam tot de feitelijke conclusie dat het hoger beroep eerst op 9 oktober 2012 is ingesteld. Daarvan uitgaande, oordeelde het hof dat het hoger beroep te laat was ingesteld. De Hoge Raad acht de genoemde feitelijke conclusie niet begrijpelijk omdat in het licht van de gedingstukken het ernstige vermoeden rijst dat de aan het Openbaar Ministerie gerichte brief reeds op 26 september 2012 bij het parket is binnengekomen. De Hoge Raad houdt er kennelijk serieus rekening mee dat het de verdachte is geweest die een kopie van de mededeling uitspraak met de aan het Openbaar Ministerie gerichte brief heeft meegestuurd. Uitgaande van die veronderstelling, rijst inderdaad het ernstige vermoeden dat die brief reeds op 26 september 2012 – en daarmee binnen de appeltermijn als bedoeld in artikel 408 lid 2 Sv – ten parkette is ontvangen. Of dat vermoeden feitelijk juist is, zal in het ‘nieuwe’ hoger beroep moeten blijken. Zeker is dat echter nog niet. In het ‘nieuwe’ hoger beroep zal het hof namelijk onder meer de vraag onder ogen moeten zien waarom de kopie van de mededeling uitspraak wel van een stempelafdruk van ontvangst door de postkamer van het Openbaar Ministerie is voorzien, terwijl dat kennelijk niet geldt voor de aan het Openbaar Ministerie gerichte brief. Als de kopie van de mededeling uitspraak als bijlage bij de betreffende brief was gevoegd, had het toch voor de hand gelegen dat ook en juist die brief van zo’n stempelafdruk was voorzien? Deze discrepantie maakt – in het verlengde van het voorgaande – dat het hof eventueel ook de vraag zal moeten beantwoorden of de kopie van de mededeling uitspraak niet op andere wijze (dan als bijlage bij de meergenoemde brief) naar het Openbaar Ministe-

rie is verstuurd, bijvoorbeeld door de functionaris die de mededeling uitspraak aan de verdachte in persoon heeft uitgereikt.

Los van de zojuist genoemde vraagpunten van feitelijke aard zijn er ook andere redenen om wat langer bij deze uitspraak en de daarmee samenhangende problematiek stil te staan.

Ten eerste. Ingevolge artikel 450 lid 1 sub b Sv kan het aanwenden van een rechtsmiddel geschieden door tussenkomst van een vertegenwoordiger die daartoe persoonlijk, door degene die het rechtsmiddel aanwendt, bij bijzondere volmacht schriftelijk is gemachtigd. De echtgenote van de verdachte bijvoorbeeld, die zich – voorzien van een bijzondere, schriftelijke volmacht – bij de griffie meldt, of verdachtes moeder of buurman. Maar artikel 450 Sv heeft vermoedelijk pas echt aan belang gewonnen doordat *griffieambtenaren* sinds de jaren 70 van de vorige eeuw verplicht zijn om schriftelijke mededelingen van de verdachte dat hij een rechtsmiddel wil aanwenden, op te vatten als een tot hen gerichte bijzondere schriftelijke volmacht om het betreffende rechtsmiddel in te stellen.¹⁹ En die specifieke praktijk is inmiddels gecodificeerd in artikel 450 lid 3 Sv. Maar als nu de brief van de verdachte bij het Openbaar Ministerie binnenkomt, wie wordt dan bijzonderlijk gevolmachtigd om het rechtsmiddel aan te wenden, de betreffende medewerker van het Openbaar Ministerie of – na doorgeleiding door deze van de betreffende brief aan de griffie – de griffiemedewerker? Zie ik het goed, dan heeft de Hoge Raad deze vraag nooit expliciet beantwoord. Wel zou uit een uitspraak van 28 februari 2006 kunnen worden afgeleid dat de griffiemedewerker de brief als een op hem betrekking hebbende bijzondere volmacht moet beschouwen.²⁰ In de zaak die leidde tot een uitspraak van 13 juni 2006 had het Openbaar Ministerie verzuimd om een brief van de verdachte door te zenden naar de griffie. De Hoge Raad oordeelde als volgt:

‘De (...) brief, *kennelijk bestemd voor die justitiële instantie alwaar aanwending van rechtsmiddelen dient te geschieden*, kan slechts worden verstaan – en had daarom moeten worden aangemerkt – als een bijzondere volmacht in de zin van art. 450, eerste lid onder b, Sv, tot het instellen van hoger beroep. De omstandigheid dat in weerwil daarvan het arrondissementsparket de brief niet naar de griffie heeft doorgezonden, *mag niet strekken ten nadele van degene die de volmacht had afgegeven*. Daaraan doet niet af hetgeen het Hof heeft overwogen omtrent hetgeen in de mededeling uitspraak over de wijze van instellen van hoger beroep is vermeld en omtrent hetgeen de verbalisant die die mededeling heeft uitgereikt daarover aan de verdachte mondeling heeft meegedeeld. Het Hof had daarom de verdachte niet niet-ontvankelijk mogen verklaren in zijn hoger beroep.’²¹

In het licht van deze overweging was misschien ook niet echt relevant wie als bijzonderlijk gevolmachtigde diende te worden aangemerkt omdat een eventueel misverstand dienaangaande van de betreffende functionaris ‘niet mag strekken ten nadele van degene die de volmacht had afge-

19 HR 24 oktober 1978, NJ 1979/52 m.nt. Th.W. van Veen.

20 HR 28 februari 2006, ECLI:NL:HR2006:AU8094,

NJ 2006/180, r.o. 3.3: ‘(...) de Griffier [had] de brief van de verdachte van 20 juli 2002 [moeten] beschouwen als een bijzondere volmacht als bedoeld

in art. 450, eerste lid aanhef en onder b, Sv’.

21 HR 13 juni 2006, ECLI:NL:HR2006:AW3629, r.o. 3.5 (cursiveringen dezerzijds; TK).

geven'. Dus ook als de medewerker van het Openbaar Ministerie zich niet als gevolmachtigde beschouwde, diende hij de brief door te sturen naar de griffie.²²

Maar wat nu – ten tweede – als de brief op (uiterlijk) de laatste dag van de appeltermijn bij het Openbaar Ministerie binnenkwam, vervolgens door deze instantie werd doorgestuurd naar de griffie en aldaar na ommeekomst van de appeltermijn werd ontvangen?²³ Zou de verdachte in een dergelijk geval (niettemin) ontvankelijk zijn in het ingestelde hoger beroep? Anders gezegd, welke datum heeft dan te gelden als datum waarop het rechtsmiddel is aangewend? Voor het bestuursrecht bestaat in artikel 6:15 lid 3 Awb een algemene voorziening voor deze situatie: 'Het tijdstip van indiening bij het onbevoegde orgaan is bepalend voor de vraag of het bezwaar- of beroepschrift tijdig is ingediend, behoudens in geval van kennelijk onredelijk gebruik van procesrecht.' Het Wetboek van Strafvordering kent niet een met deze bestuursrechtelijke voorziening vergelijkbare, algemene bepaling.²⁴ De in artikel 6:15 Awb opgenomen verplichting om verkeerdt geadresseerde en ingezonden bezwaar- of beroepschriften door te zenden naar het wel bevoegde orgaan berust op de gedachte dat de burger niet het slachtoffer mag worden van de vaak ingewikkelde bevoegdheidsregelingen op het terrein van de rechtsbescherming.²⁵ Een vergelijkbare rationale troffen wij hierboven aan in de rechtspraak van de Hoge Raad aangaande het (niet) doorsturen door het Openbaar Ministerie van brieven aan de griffie: de werkwijze binnen de strafrechtssketen mag niet strekken ten nadele van degene die de volmacht had afgegeven. Bij die rationale past het om (niet alleen niet doorgestuurde brieven maar ook) binnen de appeltermijn bij het Openbaar Ministerie binnengekomen brieven die zijn doorgestuurd naar de griffie en aldaar na ommeekomst van de

appeltermijn zijn ontvangen, met het oog op de ontvankelijkheid in het aangewende rechtsmiddel aan te merken als tijdig binnengekomen. Steun voor dit standpunt kan – voor de situatie voorafgaand aan de inwerkingtreding in 2007 van de Wet stroomlijnen hoger beroep – worden ontleend aan de genoemde uitspraak van 28 februari 2006. In dat arrest bepaalde de Hoge Raad dat de griffier reeds de door de verdachte aan het Openbaar Ministerie gerichte brief – welke ruimschoots binnen de appeltermijn ten parkette was ontvangen – had moeten beschouwen als een bijzondere volmacht als bedoeld in artikel 450 lid 1 sub b Sv.²⁶

Ten derde. Zoals hierboven onder 1 werd aangestipt, is in 2007 de Wet stroomlijnen hoger beroep (gefaseerd) in werking getreden. Gevolg van deze wet is onder meer dat een reeks van eisen waaraan een aan de medewerker van de griffie te richten bijzondere schriftelijke volmacht dient te voldoen, is gecodificeerd. Artikel 450 lid 3 Sv bepaalt onder meer dat aan een dergelijke volmacht slechts gevolg wordt gegeven als de verdachte daarbij instemt met het door deze griffiemedewerker in ontvangst nemen van de oproeping voor de terechtzitting in hoger beroep. Op basis van artikel 450 lid 4 Sv geldt de uitreiking van de oproeping aan de gemachtigde als een uitreiking in persoon aan de verdachte. Dit laatste heeft consequenties voor de termijn voor het later eventueel instellen van beroep in cassatie: dat moet in een dergelijk geval geschieden binnen veertien dagen na de einduitspraak in hoger beroep.²⁷ De Memorie van Toelichting houdt in dit verband het volgende in:

'[N]adrukkelijk wordt beoogd de wijze van het aanwenden van het rechtsmiddel van hoger beroep strikter te regelen. De striktere regeling zal gepaard moeten gaan met een goede informatieverschaffing aan de verdachte. (...) Het is de nadrukkelijke bedoeling van het

22 Vgl. H.K. Elzinga, *In beroep* (diss. Tilburg), Deventer: Gouda Quint 1998, p. 50-51. Het meest verkieslijke alternatief is om ten aanzien van de medewerker van het Openbaar Ministerie slechts een 'doorzendplicht' aan te nemen. Ware het anders – en zou worden aangenomen dat de medewerker van het Openbaar Ministerie als bijzonderlijk gevolmachtigde diende te worden aangemerkt – dan zou die medewerker hetzij persoonlijk ter griffie moeten verschijnen, hetzij de brief van de verdachte doorsturen naar de griffie en daarbij op zijn beurt een bijzondere volmacht aan de griffiemedewerker moeten verstrekken. Dat komt omslachtig voor.

23 Gegeven de hedendaagse technologische mogelijkheden – te denken is aan het gebruik van de fax – zou een dergelijke situatie zich wellicht alleen nog in hypothetische zin voordoen: een binnen de appeltermijn bij het Openbaar Ministerie ingekomen brief, moet zodanig snel kunnen worden doorgestuurd naar de griffie dat de brief aldaar eveneens binnen de appeltermijn wordt ontvangen. Uitspraken van de Hoge Raad waarin de in de hoofdtekst bedoelde situatie zich in feitelijke aanleg daadwerkelijk heeft voorgedaan, zijn zeer schaars. Vgl. HR 20 oktober 1998, *NJ* 1999/50 (waarin de verdachte de volmacht niet aan het Openbaar Ministerie richtte maar aan het 'verkeerde' gerecht). Vgl. voorts HR 11 januari 1983, *NJ* 1983/433 en HR 13 december 1983, *NJ*

1984/460.

24 En evenmin een met art. 6:11 Awb vergelijkbare voorziening. Dat artikel luidt: 'Ten aanzien van een na afloop van de termijn ingediend bezwaar- of beroepschrift blijft niet-ontvankelijkverklaring op grond daarvan achterwege indien redelijkerwijs niet kan worden geoordeeld dat de indiener in verzuim is geweest.' Zie daarover de conclusie van advocaat-generaal Vellinga bij HR 12 januari 2016, ECLI:NL:PHR:2015:2487. In die zaak had de verdachte tijdig aan zijn advocaat verzocht om namens hem hoger beroep in te stellen. Voorts had hij binnen de appeltermijn bij de betreffende advocaat geverifieerd of aan dat verzoek daadwerkelijk gevolg was gegeven. Na ommeekomst van de appeltermijn bleek de advocaat te hebben verzuimd hoger beroep in te stellen. Dit leidde tot niet-ontvankelijkheid van de verdachte in het hoger beroep, welk oordeel in cassatie stand hield.

25 P.J.J. van Buuren & J.C.A. de Poorter, 'Aant. 1 bij art. 6:15 Awb', in: T.C. Borman & P.J.J. van Buuren (red.), *Tekst & Commentaar Algemene wet bestuursrecht*, Deventer: Wolters Kluwer (online, bijgewerkt tot 1 oktober 2015).

26 HR 28 februari 2006, ECLI:NL:HR2006:AU8094, *NJ* 2006/180, r.o. 3.3. Zie ook HR 20 oktober 1998, *NJ* 1999/50, r.o. 4.4: '(...) Indien de verdachte binnen de appeltermijn op de hiervoor geldende wijze een volmacht rechtsmiddelen heeft ingediend ten einde hoger beroep in te stellen tegen het vonnis

van de Politierechter in de Rechtbank te Zwolle, mag de omstandigheid dat die volmacht na het verstrijken van de appeltermijn ter griffie van het juiste gerecht – de Rechtbank te Zwolle – is ingekomen zodat aldaar niet tijdig een appelakte is opgemaakt, niet zonder meer ten nadele van de verdachte strekken op de grond dat dit het gevolg is van de door de verdachte gekozen en voor zijn rekening komende wijze om die volmacht bij de verkeerde instantie in te dienen. Immers, uit de gang van zaken (...) vloeit rechtstreeks de mogelijkheid voort dat de verdachte – van wie mag worden aangenomen dat hij het hem ter beschikking staande rechtsmiddel wenste in te stellen met inachtneming van de bij de wet gestelde voorschriften – tot het indienen van die volmacht bij de verkeerde instantie is bewogen doordien hij verkeerde in de verontschuldigbare dwaling dat hij die volmacht moest indienen in het gerechtsgedebouw waar het gerecht dat zijn hoger beroep zou behandelen was gehuisvest. Het Hof had hierin aanleiding behoren te vinden tot het instellen van een nader onderzoek in plaats van te oordelen dat die gang van zaken zonder meer voor zijn rekening en risico moet komen.'

27 Art. 432 lid 1 sub a Sv. Deze termijn geldt ook als (een afschrift van) de appeldagvaarding de verdachte niet feitelijk in persoon heeft bereikt. Vgl. de art. 450 lid 3, laatste volzin en lid 4, laatste volzin, Sv.

nieuwe derde lid om de praktijk van het aanwenden van hoger beroep door middel van een bijzondere schriftelijke volmacht zodanig te formaliseren dat wordt voorkomen dat het aanwenden van rechtsmiddelen geschiedt in combinatie met het zich onbereikbaar houden voor gerechtelijke mededelingen. Door deze regeling worden voorts bezwaren die worden geuit tegen een vonnis in eerste aanleg en die bij andere instanties dan de griffie binnenkomen, niet meer opgevat als een bijzondere schriftelijke volmacht waaraan gevolg gegeven moet worden.²⁸

Uit dit citaat kan worden afgeleid dat de minister het onwenselijk beschouwde dat verdachten in strafzaken zich onbereikbaar houden voor gerechtelijke mededelingen. Een dergelijke onbereikbaarheid kon namelijk consequenties hebben voor de rechtsmiddeltermijn die in voorkomende gevallen eerst begon te lopen nadat zich een omstandigheid had voorgedaan waaruit voortvloeide dat de einduitspraak aan de verdachte bekend was geworden. Dat kon geruime tijd na de betreffende uitspraak zijn. Tegen die achtergrond lag een formalisering van de regeling betreffende het aanwenden van rechtsmiddelen in de rede, zodat einduitspraken uiteindelijk eerder onherroepelijk zouden worden omdat de aanvang van de rechtsmiddeltermijn vaker dan voorheen zou kunnen worden gekoppeld aan de datum van de einduitspraak.

Maar het citaat behelst meer. Bezwaren geuit tegen een vonnis die bij andere instanties dan de geëigende griffie zouden binnenkomen, zouden namelijk niet meer moeten worden opgevat als een bijzondere schriftelijke volmacht waaraan gevolg gegeven zou moeten worden. Heeft de minister met deze frase – die overigens niet in een specifieke wettelijke bepaling is neergeslagen²⁹ – bedoeld in één penningstreek een halt toe te roepen aan de hierboven beschreven praktijk waarin een brief aan een andere ketenpartner dan de geëigende griffie door een dergelijke ketenpartner werd opgevat als bijzondere volmacht die – om die reden – naar de geëigende griffie werd doorgestuurd? Over deze vraag werd wisselend gedacht.³⁰ Uit de uitspraak die in deze bijdrage centraal staat, lijkt te kunnen worden afgeleid dat de Hoge Raad over deze vraag impliciet de knoop aldus heeft doorgeslagen dat – niettegenstaande de geciteerde opmerking van de minister – de praktijk van vóór de Wet stroomlijnen hoger beroep kan worden gecontinueerd. De Hoge Raad refereert in zijn arrest niet aan de geciteerde opmerking van de minister.

Dat doet het rechtscollege evenmin in een andere uitspraak van 22 september 2015.³¹ In die zaak was de verdachte op 21 oktober 2013 in eerste aanleg veroordeeld en stuurde hij vervolgens een brief aan het Openbaar Ministerie, welke brief op 31 oktober 2013 bij het Openbaar

Ministerie binnenkwam. Kennelijk stuurde het Openbaar Ministerie de brief niet door aan de geëigende griffie. De Hoge Raad overweegt, voor zover hier van belang:

‘De (...) inhoud van de brief van de verdachte, welke brief kennelijk was bestemd voor die justitiële instantie alwaar aanwending van rechtsmiddelen dient te geschieden, kan bezwaarlijk anders worden verstaan dan als een uiting van verdachtes wens dat tegen voormeld vonnis van de Kantonrechter het rechtsmiddel zou worden aangewend dat volgens de wet daartegen openstond, te weten: hoger beroep. De omstandigheid dat in weerwil daarvan niet blijkt dat het Openbaar Ministerie Noord-Holland de – aldaar tijdig ingekomen en als een bijzondere volmacht in de zin van art. 450, eerste lid onder b, Sv op te vatten – brief naar de griffie van de Rechtbank Noord-Holland heeft doorgezonden en het opmaken van een appelakte in vervolg op deze brief van de verdachte achterwege is gebleven, mag niet strekken ten nadele van de verdachte.

Daaraan doet niet af hetgeen het Hof heeft overwogen omtrent hetgeen in het aan de inleidende dagvaarding gehechte “informatieblad” is opgenomen met betrekking tot “het instellen van hoger beroep en de daartoe te ondernemen stappen”.’

Zoals gezegd, bepaalt artikel 450 lid 3 Sv onder meer dat aan een griffiemedewerker verleende volmacht slechts gevolg wordt gegeven als de verdachte daarbij instemt met het door deze griffiemedewerker in ontvangst nemen van de oproeping voor de terechtzitting in hoger beroep. Daarnaast schrijft dit artikellid voor dat de verdachte een adres opgeeft voor de ontvangst van een afschrift van de dagvaarding. Krachtens artikel 450 lid 4 Sv wordt dat afschrift hem per gewone post toegezonden. Knigge merkt terecht op dat bij dit alles sprake is van twee te onderscheiden kwesties.³² De vraag aan welke eisen de volmacht moet voldoen, is volgens deze advocaat-generaal een andere dan de vraag of de verdachte ontvankelijk is als het beroep te laat is ingesteld doordat de volmacht naar een verkeerde instantie is gestuurd: ‘Ook een perfecte – aan alle door artikel 450, derde lid, Sv gestelde eisen beantwoordende – volmacht kan immers in een verkeerd geadresseerde enveloppe worden gestopt’. Een combinatie van het één – een ‘imperfecte’ volmacht die niet aan alle door artikel 450 lid 3 en lid 4 gestelde eisen voldoet – en het ander – de volmacht is gericht aan een andere instantie dan de geëigende griffie, kan zich uiteraard ook voordoen.³³ Ten aanzien van het eerste – de imperfecte volmacht – toonde de Hoge Raad zich reeds in 2009 coulant voor de verdachte:

‘De Hoge Raad tekent (...) aan dat een strikte wetstoepassing niet in de rede ligt in het (...) geval dat de volmacht aan de griffiemedewerker door de verdachte zelf is verstrekt en hem in redelijkheid geen verwijt kan worden gemaakt van het verzuim, bijvoorbeeld als dat is begaan ten gevolge van gebreken in de – in de memorie van toelichting in het vooruitzicht gestelde – “informatievoorziening aan de verdachte over de wijze van instellen van rechtsmiddelen”.’³⁴

28 *Kamerstukken II 2005/06*, 30320, 3, p. 53.

29 Opmerking verdient daarbij dat betoogd zou kunnen worden dat de beschreven, door de rechtspraak van de Hoge Raad gelegitimeerde en genormeerde praktijk (ook) voortgaand aan de inwerkingtreding van de Wet stroomlijnen niet kon bogen op een wettelijke basis en het dus ook niet voor de hand lag om het beëindigen van die praktijk wel van een wettelijke basis te voorzien.

Vgl. over dergelijke niet-codificatie M.J. Borgers, *Bij nader inzien*, Deventer: Wolters Kluwer 2016.

30 Zie enerzijds (vermoedelijk bevestigend) R.G.A. Beaujean, ‘De Wet stroomlijnen hoger beroep’, *NJB* 2007, p. 1890-1895, i.h.b. p. 1891, en anderzijds (verbaasd) J.M. Verheul, ‘Andere capita uit de Wet stroomlijnen hoger beroep’, in: P.G. Wiewel & R.E. de Winter (red.), *Stroomlijning van het hoger beroep in strafzaken* (Prinsengrachtreeks), Nijmegen:

Ars Aequi Libri 2007, p. 137-152, i.h.b. p. 139.

31 HR 22 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2750.

32 Zie punt 15 van zijn conclusie bij HR 14 september 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM5263.

33 Vgl. de in deze bijdrage centraal staande uitspraak, alsmede HR 22 september 2015, ECLI:NL:HR:2015:2750.

34 HR 22 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BJ7810, *NJ* 2010/102 m.nt. M.J. Borgers, r.o. 3.8.

Wat leert het voorgaande ons nu? Een binnen de appeltermijn bij de verkeerde ketenpartner³⁵ binnengekomen brief van de verdachte waarin diens wens tot het aanwenden van een rechtsmiddel kan worden ontwaard, welke brief niet voldoet aan de aan een rechtsgeldige volmacht te stellen eisen, moet toch als een – aan de medewerker van de geëigende griffie gericht – rechtsgeldige volmacht worden beschouwd.³⁶ Maar dat is anders als de informatieverstrekking aan de verdachte over het aanwenden van rechtsmiddelen van een dusdanig peil is dat verzuimen ten aanzien van het één en/of het ander wel voor risico van de verdachte moeten komen. Uit het citaat uit het arrest van 22 september 2015 kan worden afgeleid dat de informatieverstrekking aan de verdachte volgens ons hoogste rechtscollege nog niet op een niveau is waarop er voor de verdachte geen misverstand kan bestaan over de vraag op welke wijze een rechtsmiddel kan worden aangewend.³⁷ De informatie die wordt vermeld op de ‘Bijsluiter’ bij de mededeling uitspraak houdt het volgende in:

‘Het aanwenden van een rechtsmiddel gebeurt door het afleggen van een verklaring ter griffie van het gerecht dat de veroordeling heeft uitgesproken. Die verklaring kan worden afgelegd, hetzij door de verdachte zelf, hetzij door een advocaat of door een door de verdachte bij bijzondere volmacht schriftelijk gemachtigde. Laatstbedoelde volmacht kunt u ook per brief geven aan de griffier van het gerecht dat de beslissing nam waartegen u het rechtsmiddel wilt aanwenden. De griffier kan dan als uw gevolmachtigde namens u het betreffende rechtsmiddel aanwenden. Hij kan dit echter alleen doen als u in de brief waarin u de volmacht verleent tevens ermee instemt dat de griffier namens u de oproeping voor de eerstvolgende zitting in ontvangst neemt. Als u die instemming verleent dan heeft dit altijd tot gevolg

dat de uitspraak, gedaan door de rechter die op het aangewende rechtsmiddel moet beslissen, onherroepelijk wordt op de veertiende dag na laatstbedoelde uitspraak.’

Evenmin als in de informatie die de dagvaarding begeleidt, wordt in de geciteerde bijsluiter bij de mededeling uitspraak (expliciet) vermeld dat de verdachte gehouden is om, indien hij de griffiemedewerker volmacht verleent tot het instellen van hoger beroep, zijn adres op te geven. Daar is dus nog echt winst te boeken. Die winst wordt nog groter als het ambtelijke taalgebruik van de bijsluiter zou worden vervangen door taal die ook voor de ‘doorsnee verdachte’ eenvoudig te begrijpen is. Meer in het algemeen dringt zich de vraag op waarom de dagvaarding en de mededeling uitspraak niet vergezeld gaan van een losse folder, met een overzichtelijke opmaak en eenvoudige taal, eventueel met op de achterkant van de dagvaarding en de mededeling uitspraak een uitdrukkelijke verwijzing naar die folder (en het webadres daarvan).

Dit brengt mij tot de conclusie dat de in 2007 in werking getreden Wet stroomlijnen hoger beroep de Hoge Raad terecht geen aanleiding heeft gegeven om van zijn voor 2007 gevestigde rechtspraak ten aanzien van de in deze bijdrage besproken problematiek af te wijken. Het strekt de wetgever tot aanbeveling om de thans ondernomen modernisering van het Wetboek van Strafvordering³⁸ aan te grijpen om te bezien of een met artikel 6:15 Awb vergelijkbare voorziening in het Wetboek van Strafvordering moet worden opgenomen en, spiegelbeeldig, of en (vooral) hoe de informatie aan de verdachte omtrent het aanwenden van rechtsmiddelen daadwerkelijk kan worden verbeterd. ■

35 Die datum is bepalend voor de vraag naar de ontvankelijkheid van het beroep, zo kan uit de in deze bijdrage centraal staande uitspraak worden afgeleid. Want als de datum van uiteindelijke binnenkomst van de brief op de geëigende griffie doorslaggevend zou zijn, zou de Hoge Raad in deze zaak de aandacht niet hebben hoeven te richten op de kennelijke/vermoedelijke datum van binnenkomst bij het parket.

36 Daarbij verdient opmerking dat in HR 22 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BJ7810, NJ 2010/102 m.nt. M.J. Borgers, r.o. 3.8 is bepaald dat het de in beroep oordelende rechter is die beslist over de

ontvankelijkheid van het beroep en dus over de vraag of het rechtsmiddel tijdig en op de juiste wijze is ingesteld: ‘In art. 450, derde lid, Sv moge bepaald zijn dat aan een schriftelijke bijzondere volmacht, verleend aan een medewerker ter griffie tot het voor de verdachte aanwenden van het rechtsmiddel slechts gevolg wordt gegeven indien die volmacht aan de daar genoemde vereisten voldoet, dat neemt niet weg dat de griffier ook in geval van onvolkomenheden in die volmacht de stukken van het geding zal dienen te verzenden naar de in beroep oordelende rechter en dat de verdachte zal dienen te worden gedagvaard voor

de daarna te bepalen terechtzitting’

37 Zie het kader op p. 202 voor de informatie over het instellen van hoger beroep die de inleidende dagvaarding begeleidt. Dat de verdachte daadwerkelijk gehouden is om, indien hij de griffiemedewerker volmacht verleent tot het instellen van hoger beroep, zijn adres op te geven, volgt daaruit niet expliciet. Als de inleidende dagvaarding niet aan de verdachte wordt uitgereikt, is de kans reëel dat hij hoe dan ook onkundig blijft van de in het kader vermelde informatie.

38 *Kamerstukken II* 2015/16, 29279, 278.